

Beke György

BEM TÁBORNOK SEGÉDTISZTJE

Halottak napja a székelyeknél kicsi temetés. Minden esztendőben ismétlődik az igazi, a nagy. Sírás nélkül, de koszorúkkal, temetői zarándoklattal. A könnyek már kiszáradtak, a kegyelet újraébred. Talán mert oly sokfelé szétdobálta a sors a falu népét, november elsején a rokonok majdnem mind hazajönnek. Szürkületkor a temető felé tart az egész falu.

Mi már délután elindultunk, mert két nyughelyet kellett meglátogatnunk. Még a temető előtt, az egyik kertben, egy magányos sírt. Négy fenyő szegélyezte a sarkainál, de nem ezek tartották az ölüket, hanem a családi figyelem. Évzedenként egyszer egy szekérderek friss földdel kellett kipótolni az öreg hantokat, mert megrokkantak. Régi sír volt nagyon, a múlt század végéről. Mégis még mindig süppedt alább és alább a talaj. A kő is félrebillent, emberi erővel nem lehetett kiegyenesíteni. Pedig nagyapám, éppen ő, aki nyolcvan felé tartott, minden halottak napi családi szemlén megpróbálta.

- Egy honvédtiszt még holtában se görnyedjen meg! - dűnnyögte, de hiába akart tartást adni a vén sírkőnek. - Bem tábornok segédtisztjét semmilyen hatalom, az idő sem hajlíthatja meg. Az öreg lengyel nem bocsátaná meg az éféle kényelmességet.

- Nem a kényelmes természete billentette meg a követ, nagyapa - mondtam, mivel gyermekeszemmel nem értem fel Bem tábornok koráig, meg ama családi elődömgig, aki Pünkössti Gergely őrnagy úr volt, s aki a kicsiny udvarház kertjében nyugodott.

Nagyapám válasz nélkül hagyta megjegyzésemet, gyermekkel nem vitatkozott, az unokájával különösképpen nem. Neki tiszte volt itt, ebben a magányos temetőben: a családfő szigora, mindenkiel szemben, még a halott előddel is. Noha az őrnagy urat egy sanda szóval sem bántotta soha, talán éppen azért, mert nem az ő ágán, hanem a felesége révén rokonok. Nagyanyám apjának a nagybátyja volt Pünkössti Gergely, székely határőrtiszt, a szabadságharc katonája. Talán el is vásott volna az emlékezete, de megőrződött, mert több volt családi hagyománynál: az őrnagy úr révén Bem apóval, általa meg egyenesen a történelemmel tartottuk a rokonságot.

Pünkössti Gergely, miután Kufstein várából szabadult, a család büszkesége és félelme lett; úgy tűnt, örök időkre. Nagyanyám, vagyis Pünkössti Anna postamesternő mesélte, hogy az uzoni öreg honvédek, akik vele együtt végigverekedték a szabadságharcot, mindig kalapot emeltek, ha a Pünkössti kúria előtt elhaladtak. Mint buzgó katolikusok a templomoknál, amelyekben mindig jelen van az Úr. Az uzoniak a hadnagy úr emlékezete előtt tisztelegtek, aki igen gyorsan őrnagy lett, de számukra hadnagy maradt végig. Különösen a felszabadult jobbágyok és ivadékaik szemében, akiknek a tiszteletét iránta csak később érttem meg. A székely tisztelet a múlt század ötvenes éveinek végén még együtt járt a székely félelemmel, az óvatossággal az osztrák katonáktól, még inkább magyar zsoldosaitól, Kovács István fő csendbiztostól. Ez több honvédet juttatott bitóra, mint ahány elesett a harcokban. Ő csalta törbe Várady József bujkáló főhadnagyot meg Bartalis Ferenc

parasztleányt Bibarcfalvóról, akik 1854 táján felkelést szerveztek Háromszéken. Pünkössti Gergely az idő táj érkezett haza rabságából, s úgy találta, hogy jobb lesz, ha néhány évet a család városi otthonában tölt el, Nagyszébenen.

- Bement az oroszok szájába - így ítélte meg ezt nagyapám. - Szebenben minden második ember a császár katonája volt, meg a hivatalnok, még inkább a rendőre. De lehet, hogy éppen ez jelentett oltalmat.

Hosszúnak találhatta szebeni időzését Pünkössti Gergely, ezért aztán hazatérve az udvarházat és a telkét holtában sem akarta elhagyni többé. Végakaratóba foglalta, hogy sírját a kertje végében ássák meg, ott talál igazi csendességet magának. Nem sejtette, hogy telke végében fog megépülni a vasúti pálya és az állomás, a szomszédságában pedig a szeszgyár, s így ez lesz a leglármasabb hely a faluban.

Úgy tudom nagyapámtól, hogy Trianonig idegenek is Űeljártak Pünkössti Gergely magányos sírjához. Hozzá tartozók, akiknek elesett családtagjaik jeltelen sírban pihentek, valahol a Tömösi szorosban. A havasi átjárót védelmezték volt, 1849 júniusában, Kiss Sándor ezredes parancsnoksága alatt, az orosz betörőktől. A háromszéki zászlóaljából vagy háromszázan estek el ott, több százan megsebesültek. Uzonból egy egész század harcolt, az orosz golyók sokat eltaláltak közülük, köztük a falu református papját. Mostanság emléktábla idézi őket a templom bejáratánál, de sokáig, nagyon sokáig semmi nyomjelük nem maradt a faluban.

Trianon után rejtekeznie kellett a székely emlékezetnek. Sokáig kedvük se volt erre az embereknek, úgy megviselte őket léleken is, testben is az új uralom. A román csendőrök a kocsmák környékén ólálkodtak, az ital oldja legjobban az emberek nyelvét, s ha olyasmi szaladt ki a szájukon, hurcolták is őket az őrsre, kiadás „leckére”. Az őrmester a nadrágszíját forgatta a kezében, s úgy kérdezte:

- Mondd csak, mondd még egyszer, hogy ki a legbárbabb katona a világon?!

A hallgatás nem segített.

-A honvéd, mi? Halljam még egyszer, a szájadból halljam, te átkozott!

Csattant a száj. A néma legény elvágódott, mert keze, lába gúzsba volt kötve, s egyensúlyát veszítette.

Ez a csendőrlaktanya a harmincas években a Pünkössti kúriában volt. Ennek nyilván megvan a története. Gergely őrnagy örökösei még a századfordulón Budapestre költöztek. Györgyből egyenesen pénzügyi tanácsos lett, Pali fiából is miniszteriális ember. De uzoni kúriájukat megőrizték, a földjeikből is vagy tizenöt katasztrális holdat, a falu alsó végében, a Fok nevű dűlőben. Nevezetes hely, közelében zajlott le Gábor Áron utolsó csatája, 1849 július végén, ahol a székely ezermester ágyúöntőt orosz ágyúgolyó érte. Szekérre tették, menekítették a sebesültet Felső-Háromszék felé. Gábor Áron Uzonban meghalt, a harmadik faluban, Eresztvény szélén temették el. Ott nyugszik most is.

Olyan törvény jött be Romániában, hogy külföldieknek nem lehet birtokuk, legfennebb lakóházuk.

Pünkösti Pali bátyám, édesanyám unokatestvére egyszerre „külföldivé” lett azon a földön, ahol ősei hosszú századokon át éltek. Csak úgy lehetett megkerülni a törvényt, hogy a pesti Pünköstitiek eladták a Fok-beli földeket édesapámnak, a kúriát is az ő kezelésére bízták, szabályszerű közjegyzői meghatalmazással. Ötszobás ház, méteres vastag falakkal, magas kucsmatetővel, építészesi régiség, minden műemlék-nyilvántartásba belekerül most is, lakatlan alakjában. Falusi ember nem költözött volna bele a kúriába, ráment volna a vagyona a falak kifűtésére. Üzletnek, hivatalnak sem volt alkalmas. De ha lakatlanul marad, a törvény alapján elkobozzák. Egyedül a román csendőrség ajánlott bérlőnek. Az államnak volt pénze tűzifára.

Ezzel a bérleménnyel aztán bezárult az út, a Pünkösti Gergely sírjához. Az őrs udvarán tilos volt az átjárás. A keret csak hátsó végéből, a vasútállomás felől lehetett megközelíteni, nekünk is, a gazdáknak. Vittük a koszorút fel a Fő úton, a szentgyörgyi letérőig, ott balra fordultunk, ki az állomásra. Az emberek tisztelettel köszöntöttek az úton, tarthattuk a jegyző úr tekintélyének - Rápolti Mózes az utolsó magyar jegyző volt Uzonban -, de legalább ennyire Pünkösti Gergelynek, Bem tábornok katonájának.

Majd a „régii” román világ utolsó esztendejében, 1939-ben ezen a kerületen sem tehetünk zárandokotat Pünkösti Gergelyhez. A bécsi döntést megelőző ősszel az őrmester halottak napjának előestéjén felkereste nagyapámat.

-Jegyző úr, nem engedélyezhetem a maguk külön koszorúzását az őrs kertjében. Meg egyáltalán. Vigyék a virágokat a falu temetőjébe.

Dehát Pünkösti Gergely nem ott nyugszik...

Ekkor éreztem először azt, amit később oly sokszor: kint, a falu temetőjében a sírok vigyáznak egymásra, paraszti hantok őrzik jegyzők, papok vagy éppen katonatisztek nyugalma. A magány nemcsak biztonság lehet, éppen így kiszolgáltatottság is.

-A maguk külön sírja, a koszorúzásuk kihívás a román állam ellen - folytatta az őrmester. - Márpedig most nem éppen szívélyes a viszony a két ország között.

- Ugyan, őrmester úr? Mit árthatnak azok a múlt század óta ott porladó csontok az országok viszonyának?

- Az az ember volt az első honvédtiszt a faluból.

- Honnan tudja ilyen jól, őrmester úr? -szólt közbe meglepetten édesapám.

- Milyen őrmester lennék, ha nem tudnám?

- Ez a mi családi örökségünk - tette hozzá nagyapám, de már lemondóan. Csendőrrrel nem ajánlatos ujjat húzni.

Nemcsak családi örökség - volt, jól érezte ezt a csendőrrmester. Kötés magával a történelemmel. Pünkösti Gergely, a székely határőrség hadnagya 1848 tavaszán egyenesen a történelembe lépett be.

Egy felsőháromszéki faluban nyílt meg előtte ez a kapu az erdélyi történelembe. Alsó-Csernáton tekintélyes település, 1332-ben már szerepelt okmányokban. 1658-ban, a nagy erdélyi tatár-

járás idején, mikor a Maros mentében legyilkolják majdnem az egész magyarságot, a csernátoni vártemplom ellenáll a tatárok ostromának. Pedig a tatár csapat nem is volt kifáradva a távolságtól: Alsó-Csernáton majdnemhogy a torkában fekszik a Kárpátok keleti hágójának, az ojtózi szorosnak. Ezért is választották gyakorlóterének a falu szélén kitáguló síkságot a 2. háromszéki határőr ezred katonái.

Keleti betörések kivédésére hívták létre a székely határőrséget, 1764-ben, a madéfalvi veszedelem után. A székelység ellenségesen fogadta Mária Terézia tervét, lázadt ellene, de a végén beletörődött, felébredtek katonahagyományai, noha az ellenérzésük nem múlt el soha.

Felső-Háromszék nemcsak a katonai veszedelmek végvidéke, hanem a társadalmi feszültségek földje is. Itt kígyóztak egymás után azok a jobbágyfalvak, amelyek 1764-ben, a közigazgatási rendezéskor nem a szék, hanem Felső-Fehér vármegye jogára alá kerültek.

A határőr székelyek sorsa annyiban különbözött a jobbágyi székelyekétől, hogy nekik még adózniuk is kellett, a vérükkel. Sajátos képződmény a császári szolgálatban álló határőrség, csak visszfénye a régi székely határvédelmi szervezetnek. Ruházatukat így írta le a korabeli Szentiváni Mihály (1813-1842), a forradalom előfutára, a társadalmi egyenlőség hirdetője: „A katonák öltözete meglepő mindennek, ki katonát csak egyenruhában látván, csak abban tudja elképzelni. Egy durva fekete posztójú, szemre görbedő ellenbőrű, suta sapka; egy nagy fekete sarka vörös szegéllyel, galléránál császárszín (fekete-zérga) zsinórral összekötve s egy széles, fekete szarvasbőr szíjú által nyakába vetett nehéz lőszertárral (patrotasche) s péterkés (bajonét) tokkal megnyomtatva; egy vastag, fekete nyakravaló, fehér harisnya, s egy csoszogó bakancs vagy bocskor teszi kosztümjüket.” A háziszőttes harisnya (lábbhoz simuló nadrág), az egész ruházat színe aszerint változik, hogy a székely határőr melyik vidéken él és szolgál: Háromszéken, Csikban, Marosszéken vagy az udvarhelyi anya székben.

Határőr székelyek és jobbágyi székelyek válasza ugyanaz volt a pesti forradalomra. Elvett, csorbított jogukat követelték. Minden más előtt a jobbágyság, a vele járó robot, ingyenmunka megszüntetését. Torja községben áprilisban a jobbágyok még robotoltak, mondja a korszak kiváló ismerője, Egyed Ákos, de május végén már megtagadták a további ingyen szolgáltatásokat. Dózsa György falujában, Dálnokon egy Veres János nevű jobbágy „felállott az asztalra, kiáltotta három ízben, hogy huncfut, aki többet hét számba mégyen” - így maradt a feljegyzésben.

A Felső-Fehér megyei Peselneken és Szárazpatakon a jobbágyok, illetve úrbéresek földesúri telkeket és földeket foglaltak el. A Bodoki havasok túlsó oldalán, az Olt völgyében, Mikóújfaluban - itt jobbágy volt az gész falu - maga a községi elöljáróság látott neki a földosztásnak. Izzott a hangulat Háromszéken.

Ezalatt, április 2-án a megyei szabadelvű nemesség mintegy 200 képviselője gyűlt össze

Sepsiszentgyörgyön, és jelszavukká tették „a törvényes szabadság idvét”. Lerakták az alkotmányos mozgalom kereteit. Tíz nap múlva újabb széki gyűlés, ennek nemesi vezetősége arra kérte a határőri rendeket, hogy várják meg türellemmel a Kolozsvárra meghirdetett erdélyi országgyűlés döntéseit. Csakhogy a határőrök türelmetlenek, mivel „a megváltás ideje eljött s ő a törvényszerűtlen katonaság igája alól menekülend..” Május 29-én az országgyűlés összeült Kolozsvárott és kimondta a jobbágyság felszámolását.

Május 30-án Alsó-Csernátonban a szokásos hadi gyakorlat helyett szokatlan népgyűlést tartottak. Ide gyűltek a katonarendű és jobbági népek a környező falvakból is. Elérkezhetett ide a kolozsvári döntés híre. Nincs még rádió, vonat sincs, az újságot - nagy késéssel - a postakocsi hozza. Kétszázötven kilométer a távolság, akkor az időt is még ezzel mérték. Inkább hatottak a székelekre az olyan heves szónoklatok, mint Veres János lázító beszéde Dálnokon.

Történt egyéb is a szentgyörgyi széki gyűlés, a nemesi tanácskozás és az alsócsernátoni népi parlament közötti időben. Forradalmi fellépés, ami már a fegyverekért nyúlt.

Acsászári hadsereg erdélyi parancsnoksága, a Szebenben székelő General Commando ki akarta csavarni a fegyvert a határőrök kezéből. Veszélyes dolog, lázadóknál hagyni. Elrendelték Szebenből, hogy a 2. székely gyalogezred négy százada április 25-én gyülekezék Uzonban, Sepsi szék szélén, onnan irány Nagyszeben, majd tovább, Szászváros. Vagy még tovább: Itáliába indulnak. A székely székek mindenképpen itt maradnak fegyverek és fegyveresek nélkül. A határőröket tizenegy társzékér kísérte volna, rajtuk 1 500 puska. Az osztrák parancsnokság szerint Gyulafehérvárra kell szállítani, javításra.

Kora reggel készen állt az ezred. Az első század élén Pütkösti Gergely hadnagy. Mielőtt elhangozhatott volna az indulási parancs, a szomszédos Illyefalváról az egész férfinép Uzonba tódult, az élen két népszerű, radikális jogász, fiatal mindkettő: Gál Dániel és Németh László.

Családi hagyományunk szerint ez a párbeszéd folyt le Németh László és Pütkösti hadnagy között:

- Hadnagy úr, vezényeljen oszoltj!!
- Egy civilnek nem engedelmelkedhetek. Dobai Károly ezredes úr a parancsnokunk.

- Itt most a szék parancsol. Nem válhatnak a General Commando cinkosáivá. Nem hagyhatják védtelenül Háromszéket.

- *Meg kell javítani a fegyvereket.*

- Szentgyörgyön a fegyvermester megvizsgálta őket. Semmi bajuk. És az is csak kitalálás, hogy Itáliába kell indulniuk. De ha ez igaz lenne, akkor még inkább megtagadhatják a parancsot. Csak a szülőföldünkön kötelesek szolgálni. Nem harcolhatnak a szabadságért küzdő olasz nép ellen!

Ekkor érkezett meg, lóháton, Dobai ezredes. Indulási parancs helyett, Pütkösti hadnagyhoz fordult:

- Hadnagy úr, itt magára vár a döntés. Ebben a században a maga falujabeli és a környékbeli emberek szolgálnak. Mi hát a döntése?

- Már nem én döntök, ezredes úr. Talán maga a történelem.

Anton Puchner báró, a General Commando főparancsnoka az uzoni események hírére az egész Sepsi széket büntetéssel fenyegette meg.

- Lázadnak a parancsom ellen? Gyáva kutyák! Megtárlalak becsületre!

Ezek a „gyáva kutyák” hamarosan a harcmezőn mutatták meg a bátorságukat. Belőlük állt össze a nemzetőrség, közülük nőtt ki Gábor Áron, az ágyúöntő népi hős. Az első hívó szóra - augusztusban - majdnem ötezer ember veszi fel a fegyvert. *Sepsi szék területén - a szék központján, Szentgyörgy városán kívül - a legtöbb nemzetőr, szám szerint 1 04, Uzonból, Pütkösti Gergely falujából áll be a csapatba.*

De vissza még, nem tartunk augusztusban! Május 30-án vagyunk, Alsó-Csernátonban. Itt van Gál Sándor ezredes is, a Batthyány-kormány toborzó biztosa. A szomszédos Csiki szék szülötte, nemsokára ő lesz az egész székely sereg főparancsnoka. Gál ezredes így számolt be a miniszterelnöknek:

„Miótán a tömegből eltávoztam, egy székely tiszt, több nemessel egyetértve, túlbuzgóan a robot megszüntetését kikialtató, minek a jobbágyság örvende, de pár napok alatt ezen hit átfogá Háromszéket, és csakhamar több helységben megtagadták a robotot.”

Ez a székely tiszt Pütkösti Gergely hadnagy Uzonból. Még nincs harmincéves. Falujában az egyik első birtokos nemes. Nem kelhetne versenyre a helybeli grófi családdal, a Béliakkal, akikből még fejedelem-jelölt is volt Erdélyben, de érdekei a hadnagyot is mindenképpen a jobbági rendszerhez kötötték. Ha szembekerül az egyén és annak a közösségnek az érdeke, amelyhez az egyén tartozik, mi dönti el végül is a belső tusakodást?

Régi székelyektől örökölt tanulság, hogy csak szabad emberek képesek áldozatot hozni a haza szabadságáért. Ezt vallotta Gál Sándor ezredes is. Erre az igazságra jutott, az önmagában, önmagával tartott számadása során Pütkösti Gergely hadnagy. Nem volt ez nála pillanatnyi lelkesedés, könnyen ellobbanó láng. Három hét múlva szemleutat tett Háromszéken, és erről az útjáról, tapasztalatairól azt jelentette, hogy a jobbágyság eltörlését a felszabadított parasztok nagy örömmel fogadták mindenütt. A jelentés 1 848. június 23-án kelt. Minden faluból tömegesen jelentkeztek honvédelemre, Háromszék oltalmazására. Nem volt háromszéki falu, amelyik ne küldött volna önkéntest.

Egyed Ákos történész, akadémiai kültag, aki háromszéki földim s méghozzá iskolatársam volt a Székely Mikó Kollégiumban, tehát nemcsak hűvösen vizsgálja, de szereti ennek a tájnak a történelmét, mintegy tízezer főre, de talán tizenkettőre teszi a szabadságharc háromszéki katonáinak legnagyobb lélekszámát. A határőrség felbomlásakor, amelyet nem szerettek, most tiszta szívvel álltak nemzetőrnek. A tehetősebbek lándzsákat, fegyvereket készítettek maguknak. A szegényebbeknek a falvak közössége vásárolt puskát. 1 848 októberében a szék vezetői - várható a közeli támadás Puchner bárótól - olyan kérelmet adtak ki, amely katonafüleknek egyértelmű volt az utasítással: „Feltesszük minden becsületet hazafiról, hogy a maga és a haza védelmére sietend felfegyverezni magát.” A székely nemzetőrök egyenruhába öltöztek: vörös zsinóros csizma, vörös zsinóros fehér harisnya (szűk nadrág), térdig leérő szürke zeke és fekete kalap. Alapja háromszéki népviselet. Kellott az új egyenruha, a nemzetőrség szabályos honvéd sereggé lett.

Akkor született meg a honvédség a magyar hazában mindenütt. Kisfaludy Károly, a költő adta a nevet: honvéd.

És Petőfi Sándor dicsőítette először a honvédben magát a népet:

*„Isten után legszebb és a legszentebb név
A honvéd-nevezet!”*

Háromszék honvéd serege a szabadságharc utolsó napjaiig megvédelmezte szülőföldjét. 1848 őszén egész Erdély a császáriak kezére került. Háromszék egyedül a szabadság szigete maradt, hová idegen katona nem tehetett be a lábát. Mikor pedig Bem tábornok erdélyi serege győztesen vonult végig, a háromszéki honvédek veretlenül csatlakoztak hozzá. A székely katonák bátorságát Petőfi ismerte el a legszebben:

*„Nem mondom én, előre székelyek!
Előre mentek úgyis, hős fiúk.”*

Pütkösti Gergely - gyerünk vissza hozzá a családi ösvényen - várfogsága idején értette meg teljes mélységében a háromszéki önvédelmi harc sikerének titkát. Volt ideje el-tűnődni rajta, meg készítése is volt, miután kalandos úton eljutott börtönébe a hazai üzenet. Panasznak szánta utoni családjá, de inkább vádként hangzott. Az is volt, és éppen ellene. Mintha a történelem az ő alsócsernátoni fellépéséhez igazodott volna.

Nem sokkal Világos után, az újra rendezkedő osztrák hatalom útépitésbe kezdett Brassó és az ojtózi szoros, vagyis Moldva között. A közvélemény is érezte, hogy ennek jószérént katonapolitikai okai vannak: ez volt a cári csapatok betörésének útvonala; de az emberek örültek is, mivel meggyorsítja a forgalmat, elevenebbé teszi a kereskedelmet. Már Széchenyi István szerette volna kinyitani a Kárpátokat a román vajdaságok, illetve a Fekete tenger felé. Csakhogy eladdig egy ilyen út úgy készült, hogy a környező falvak jobbágycsapatok kirendelték közmunkára, a fogatosokat a szállításokhoz, a gyalogosokat a kőtöréshez, meg kubikoláshoz. Uzonon halad át az út, a falu nem maradhat ki a közmunkából. A hatóság, amelyik most nem a széki önkormányzatot, hanem a bécsi császár öfelségét szolgálta, nagyrészt egyazon emberekkel, kiróttá mindenkire a maga részét az útépitésben: tegnapi jobbágnak, tegnapi határőr katonának részben valónak és tegnapi nemesnek egyképpen. Felzúdul a nemeség: történelmi jog szerint ők nem kötelezhetők efféle közmunkákra. Hová lesz a világ, ha felborul az ősi rend?!

- Uraim, nagyságos uraim, most ez a rend, a közös, arányos teherviselés. Így mondta ki ezt a pesti országgyűlés.

- Hol van már az a pesti országgyűlés? Visszatértünk a '48 előtti időkhöz.

Csak azt nem tették hozzá, éppen azt nem, hogy megbukott a forradalom, s törvényei oda. Hiszen az ő forradalmuk volt.

Idegesek lettek a széki vezetők, tegnapi nemesek ők is, felemelték a hangjukat:

- Lázadás lenne belőle, ha a nemeseket nem kötelznék a közmunkára. Olyan ez is, uraim, mint földre esett zsebóra, az üvege összetörik, de a szerkezete jár tovább. Mindig előre megy, soha nem visszafelé.

- És ha megtagadjuk?

- Akkor kénytelenek leszünk katonasággal térni vissza.

Úgy is történt. Egy szakasz stájer gyalogos szállta meg a falut, munkára hajította az embereket. Ok igazán nem tudták, ki a tegnapi jobbágy, ki a tegnapi nemesúr, számukra egy fő az egy fő volt, és ha férfi, gyerünk munkára,

Ezt a „méltánytalanságot” hányta Pütkösti Gergely szemére a családjá az üzenetben. A fogoly választás levélben küldte el. Ez a levél megőrződött sokáig, egészen 1916 augusztusáig, a románok betöréséig. Akkor a nagy kapkodásban, menekülés közben elveszett. Nagyapám azonban betéve tudta, betű szerinti hűséggel. Időnként felmondta. Mint valami leckét. Az oltszemi parasztyerek, a nagyenyedi kollégium szolgálói talán nem is bánta, elégtételt érzett, hogy a nemesi Pütkösti-házban Gergely őrnagy úr szavait ismételtetheti:

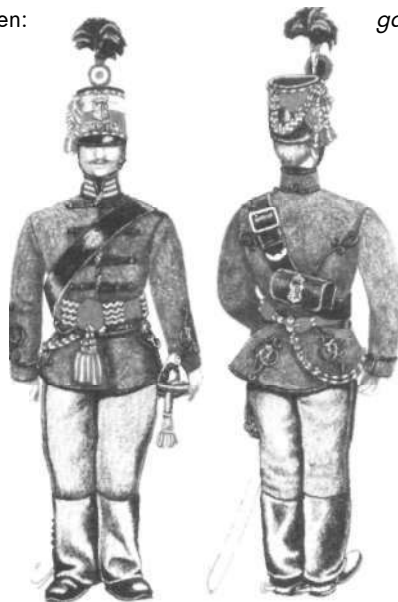
„Kedveseim! A világ így megyen, miként jó Bessenyei György testőrőrnöktől tanulhaljuk. Amivel vádoltok, alsócsernátoni beszédemet - ha nem én - elmondja másvalaki, mert annak el kellett hangoznia. A történelem megkeresi és mindig megtalálja a maga emberét, aki megoldja az idők nyelvét. Kimondja, hogy csak szabad emberek szülhetnek szabadságot. És halhatnak meg érte, ha kell. Emlékezz, kedves családom, hogy még Csemáton előtt a szentgyörgyi nagygyűlésen - ott voltunk, hallottuk - maga a nép követelte, hogy nemes, katona és jobbágy ezentúl együtt menjen, és fegyvert kért azok ellen, akik elébe állnának ennek a menetnek. Ti akkor ezzel egyet is értettetek. Most megriadtatok az egyenlőségtől, a közös menettől?”

Az osztrák katonák, a stájer gyalogosok a magyar forradalom törvényét hajtották végre. Ez nem az ő erejüket, hanem Kossuth Lajos igazságát bizonyítja.

Cserben lehet hagyni tegnapi önmagunkat. Engem is megkísértett a könnyű szabadulás lehetősége. Velem nem volt különösebb elszámolni valója a császárnak. Felmentést kapok, megmondták nyíltan, csak tagadjam meg a szabadságharcot és Bem tábornokot. De hát akkor saját magamat árultam volna el. Az embernek csak egy élete van, igaz, és azt, ha lehet, ne töltsse börtönben. De becsülete is csak egy van.

Hát ennyi az egész.”

Nagyapám mindig okkal és céllal kereste meg emlékeztében az elveszett levelet. Gyermekek voltam, mégis értettem a szándékát. Kisebbségi sorsban korán érik a gyermek is. Rápolti Mózes községi jegyző veje, az én édesapám állami tisztviselőként került Uzonba. Itt nősült. A járási szolgabírószolgabíró volt; utoljára éppen szolgabíró. Túl nagy tisztesség ez egy kisebbségi magyarnak, ha végzettsége nagyobb is a román főszolgabírónál. Ez kerekén megmondta neki: ha

nem tér át az ortodox vallásra, a román államhitre, akkor nem maradhat meg tovább állami szolgálatban.

Este a család ezen tanakodott: édesapám mitévő legyen? Nagypármnak eszébe jutott a Pütkösti Gergely elvesztett levele, s emlékezetből felmondta megint.

Két hét se telt bele, és Beke István dr. megkapta az elbocsátó levelét. „Alkalmatlan román közszolgálatra.”

Így szólt bele utódainak életébe Pütkösti Gergely határőrtszti szelleme, mikor teste már rég az uzoni kúria kertjében pihent.

Pedig nem volt „beleszólás” természetű, inkább szerény, halk szavú, de magabiztos. Idősebb tisztársai a szabadságharc idején gyakran kikérték a véleményét, noha fiatalabb volt náluk. Kőváry László történész, Bem erdélyi seregének haditudósítója bejáratos volt a Háromszéki Haditanács üléseire 1848 novemberében, az önvédelmi harc idején. A *Történelmi Lapok*ban ötven évvel később, 1898-ban megírta, hogy mindig ott látta a befolyásos tanácsadóit: Dobai Józsefet, Kiss Sándort, Szabó Nándort, Antos Jánost, Pütkösti Gergelyt, Móricz Józsefet...

Bem József, akit november 29-én neveznek ki az erdélyi sereg fővezérévé és megbízzák az elvesztett tartomány visszahódításával, biztos ítélettel választja ki közvetlen beosztottjait. Sokat számít nála az illetők katonai tudása és emberi jelleme; Pütkösti Gergely mind a két kívánalomnak megfelelt.

Kolozsvár, Marosvásárhely Bem seregének diadalmas útja. Majd a Székelyföld déli fele, ahol az erdélyi főszereg Háromszék nemzetőreivel találkozik, és egybeszakadnak, mint két sebes folyó vize. Innen együttesen írják a hadjárat sorsát... Pütkösti Gergely számára örök élmény a csata Piski hídjánál, ahol Bem tábornok képes megfordítani a hadiszerecsét.

Piski hídjára? „Négy nap dörgött az ágyú, / Vízakna és Déva közt” ...Piski ott van Vízakna és Déva közt, néhány kilométernyire Dévától. Petőfi verse mindig eszembe juttatja, hogy Pütkösti Gergely ismerhette Petőfit, mind a ketten ott voltak Bem tábornok közelében... Temesvárott, az utolsó csatában már csak az uzoni őrnagy. A másik őrnagy, Petőfi Sándor Segesvár óta nincs velük. Elhagyta őket a szerencse is. Bem tábornok Aradon egyesülni akart Görgey seregével. De előbb még, Temesvárnál harcba bocsátkozott Haynauval, és vesztett. Serege felbomlott.

Petőfi már nincs a seregben, de jóslata most teljeseedik:

„Szörnyű idő, szörnyű idő!
S a szörnyűség mindegyre nő.”

Bem tábornok menekül, át a Bánságon, Orsovára s onnan a Duna túlsó partjára, bolgár földre, amely akkor Törökország. Pütkösti őrnagy jól tudja, hogy parancsnoka nem eshet orosz fogságba, a cár kegyetlenül leszámolna vele. Még a lengyel felkelés idejéből tartoznak egymásnak.

Pütkösti őrnagy nem menekül. Visszafordul, hazafelé, a Székelyföldre. Őt a tartozása oda szólítja. Szembe megy a sorsával.

Elete örökre megtörtött, pedig alig kezdődött el.

Szembenéz bírálóival, mikor kihirdetik a várfogságot. Csak halálában akar rejtekezni.

Magányos sírja hűtlen lesz hozzá. 1945 telén durva szekérekre vagdossák össze a hantokat. Olyan az uzoni vasútállomás környéke, mint országos vásárok fel-fordulása. Itt rakják vasúti kocsikba az oroszok számára a környéken elkobzott gabonát, a kézdívasárhelyi gyárból a szeszt, a meleg gyapjúöltözetet. A kirendelt fogatosok a Pütkösti-kertben várnak sorukra. Mondhatnám nekik, hogy jóemberek, ne gyalázzák meg azt a sírt, egy honvéd őrnagy nyugszik ott, Bem tábornok segédtisztje, aki a császáriak és a cáriak ellen hadakozott. Ki hallgatna reám? Az ajkak elárulják a belső remegést, nem annyira a decemberi hidegtől, mint a félelemtől. Nehogy a hadi zsákmánnyal együtt végül ők is a vasúti kocsikba kerüljenek.

Én is félek és szégyenkezem. Levente korú diákként kirendeltek vagont rakni. Szeszest hordókat gurítottunk fel a rámpára, onnan a kocsikba. Egy fiatal orosz szakaszvezető parancsolt, egymagában, legalább száz embernek, köztük katonaviselt, frontot megjárt székely férfiaknak. Az orosz nem lehetett idősebb nálam. Misunak szólítottuk, szinte már bizalmasan. Valahonnan bőrszivart szerzett és gyermekesen szipákol.

Nem mertem a sír felé nézni Pütkösti Gergely mit szólna mindehhez?

Evekig nem néztem a sírra, mintha az én lelkeket nyomná a hantok elrondítása. Aztán mennék megint, de már nem tehetem. Most nem a román csendőrőrmester állja utamat, hanem egy friss kerítés, rozszant kapuval. A Pütkösti-kertet kiosztották házhelyeknek. Pali bátyám jelentkezhetne Pestről, hogy megálljanak, ő a tulajdonos és reá nem érvényes az „ellenséges vagyongok” elkobzásáról szóló bukaresti törvény, az a bizonyos CASBI, amelyik annyi erdélyi magyart kergetett nyomorba és halálba. De nem mertem szólani, üzenni. Évtizedekkel később megkérdeztem tőle budai lakásában (két szoba, konyha a Varsányi Irén utcában), hogy miért hagyta elpredáltatni családi örökségét?

- Mi hasznom vált volna az uzoni kúriából? A Pénzügyi Központban, ahol dolgoztam, belekerült volna a dossziáromba, hogy „birtokos” vagyok Erdélyben. Azonnal kiröptének.

Édesapám sem tudta egészen pontosan, hogy melyik új telken kereshetné a sírhantot. Nem is mertem volna keresni. A fenyőfákat, amelyek az utcáról nézve is eligazíthattak volna, kivágták. Ha kérdeztem, édesapám ingerülten felelt:

- Elsüllyedt az a sír is, mint annyi egyéb... mint az egész történelmünk.

Hibáztathattam volna-e az új telek gazdáját, hogy nem figyelte a behorpadt sírra? Mit tudhatott arról a székely honvédtisztről, aki több mint egy évszázada itt élt és itt halt? Aki elsőnek javasolta a jobbágyság megszüntetését Háromszéken?? Az új gazda ősei jobbágyság voltak a grófi birtokon.

De nem mondhatnám azért, hogy teljesen elsüllyedt a történelem. Hivatalosan is ápolgatták 1848 emlékeit, előbb a román lázadást társítva hozzá, majd fordult a kerék: Avram Iancu lett a halandó, a hős, a főszerplő, Bem tábornok pedig egyszerűen átkerült a másik oldalra, gyanús ellenforradalmárként. Ha a móc vezér a forradalmár, akkor vele szemben csak ellenforradalmár állhat. Egy ideig ünnepi cikkek is megjelentek az erdélyi magyar sajtóban, kellőképpen „időszerűsítve” azt, hogy

mi vagyunk a nagy küzdelem folytatói. Egyik esztendőben engem kértek fel Uzonban, hogy beszéljek Petőfiék forradalmáról. Olyan magasan íveltek gondolataink, hogy nem tudtak alászállni egy sírra, egy helyi katonára, Pünkösti Gergely emlékéhez? Nem tőle indult el az emlékezés, vissza sem érkezhett hozzá.

Ezt nevezik a sorsunktól való elidegenedésnek?

Egymagamban -vígasztalom a büntudatomat - hiába maradtam volna hűséges Pünkösti Gergely emlékéhez. Visszatalálni hozzá és önmagunkhoz csak együttesen lehet. A diktatúra bukása után a Székelyföld lázasan keresni kezdte elveszett értékeit, múltját, tiltott anyanyelvét, iskoláit. Bukarestben még évekig a történelem hidege fagyasztott, de a székelyek között az őszinteség melege olvasztott, ébresztgetett.

Uzonban egy nyugalmazott magyar szakos tanár, velem egyidős barátom, testvérem az érzésekben, Széplaki Károly húzta félre a feledés függönyét. Diákkorunkban Sepsiszentgyörgyön legjobb ismerője volt a pesti márciusi forradalomnak és szabadságharcnak. Valósággal együtt lélegzett Petőfiékkel. A Libóc-negyedbeli diákszálláson órákon át olvasta fel nekünk a dolgozatát: minden percet megszámlált ama első március tizenötödikéről.

Ugyanílyan pontossággal és felelősséggel vette most számba szülőfalunk történelmi emlékeit, a mulasztásainkat. Mondták neki:

-Tanár úr, ne merüljön el túlságosan a múltban, hiszen még veszélyben vannak az iskoláink.

- Éppen azokat védelmezem - felelte mosolyogva. Mindig mosolygó ember volt.

Igyekezete mellé odaállt a falu. A hallgatás itt soha nem jelentett igazán feledést. A városias küllemű főtéren, a községháza előtt a bécsi döntés után szobrot állítottak az első világháború uzoni halottainak. A második világháború után a márványtáblákra a kő három oldalára újabb neveket véstek, eltűnt, elesett honvédekét, román munkaszolgálatosokét, zsidó deportáltakét. Az emlékkő első oldalán egyetlen felirat: *A hazáért.*

A hetvenes évek vége felé, a diktatúra teljében ellenőrző csoport érkezett a faluba. Bukarestből indították útnak, egyenesen Ceausescu környezetéből, mivel odáig ment a híre, hogy a Székelyföldön álnak még a „revizionista” magyar emlékkövek.

Ilyenkor mindig gondoskodtak arról, hogy magyar is legyen a csoportban. Ide Sántha elvtársat küldték, Szentgyörgy polgármesterét. Sánták voltak a szavai is:

- Hogyan is tűrhették meg eddig, elvtársak? Elfelejtették, hogy ezek az emberek a román és a szovjet hősök ellen harcoltak és estek el?!

Róman ember volt éppen a község tanácselnöke; Uzon mellett van egy újabban kiépült tanyabokor, Vesszőstelep a neve, odavaló. Akkoriban lehetőleg minden székely faluba román embert neveztek ki tanácselnöknek. Ha ilyen helyen nem akadt, hoztak máshonnan.

Stanciu Ion elnök - magyarosan írva: Sztáncsu Jon - így felelt Sántha elvtársnak:

- Ezek az emberek úgy tudták, hogy a hazájukért halnak meg.

- Miféle hazáért? Ez különösen sérti a bukaresti elvtársakat.

Stanciu Ion (hozzám mindig magyarul szól, én hozzá románul) erre felelte a hangját:

- Sántha elvtárs! Magának nincs hazája?!

- Majd teszünk erről. Magáról sem feledkezünk el. Én szégyellném magam, román létére...

- Maga nem szégyelli magát, magyar létére?

Nem érkezett parancs az emlékkő lebontására. Vagy ott maradt a Stanciu elnök asztalfiókjában? A követ nem döntötték le, a neveket nem kaparták ki. Fordítottja jött szokásba: a tűzoltók fűvőszeneke - itt mindközönségesen rezesbanda a neve - Halottak napján, mielőtt szürkületkor a falu felső végében lévő temetőben elkezdene muzsikálni, a főtéri emlékkő előtt a *Szózat*al tiszteleg...

Ha lebontották volna a két világháború emlékkövét, azóta helyreállítják. Így a gond messzebb nyúlhatott vissza az időben. Néhány évvel ezelőtt a kálvinista templom portikuszánál a tömösi csata uzoni halottainak neve került márványtáblára. Majd 1996 késő őszén hatalmas terméskövet állítottak fel a református templom kertjében. Rajta Erdély címere és két évszám: 896-1996. A templom körül magas várfal állott valaha, Orbán Balázs, a Székelyföld nagy krónikása a múlt század hetvenes éveiben még látta és lerajzolta. A templomerőd falát rég lebontották, többé nem volt értelme hadászatiilag. Nem volt már védelem a modern világban.

Ez a hatalmas, millecentenáriumi emlékkő a hajdani várfalból képzett kerítés fölött az országútra néz, magabiztosan, mintha tudatában lenne annak, hogy milyen feladatot vállalt magára Uzon népének oltalmazásában.

Felavatása után átvonultunk a tér másik felébe, a községháza épülete elé. Itt egy másik emlékeztető került a bejáratához. Ezen a téren sorakozott fel a 2. székely gyalogezred 1848. április 25-én, indulóban a megyéből. Itt folyt le a párbeszéd Németh László radikális ifjú és Pünkösti Gergely határőrségbeli hadnagy között. Itt tagadták meg először nyíltan a bécsi császár nevében kiadott parancsot.

Ma Széplaki Károly felelős gondja újrendezni a történelmet Uzon emlékezetében.

- Most Pünkösti Gergely sírja következik - mondta nekem, mint egyetlen, szóközeiben lévő leszármazottnak.

- Ujratemetíték?

- Nem szabad megbolygatni a holtak nyugalmaát. Ez

a székely falu rendje,

mióta a világ. De

megtaláljuk a módját

annak, hogy

Bem segédtisztje

méltó kegyeletet

kapjon a szülő-

földjén.

- Köszö-

nöm, Károly.

Ha ugyan jo-

gom van meg-

köszönni.

- Te vagy a

leszármazott,

Pünkösti Ger-

gely rokona.

- Anyaköny-

vileg. De lélek-

ben te, meg ti itt,

valamennyien.

